

YAKIN DOĞU ÜNİVERSİTESİ
FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ

ISPARTA

LİSANS (BİTİRME) TEZİ

HAZIRLAYAN

HAVVA KAYGILI

DANIŞMAN

DOÇ. DR. BÜLENT YORULMAZ

Lefkoşa

2001

ÖNSÖZ

Bu tezde Isparta'nın genel kültüründen bahsettim Isparta'da yetişen ürünlerle Isparta'nın edebiyatı hakkında bilgi verdik. Isparta, Türkiye Cumhuriyetine önemli şahıslar yetiştirmiştir. Bu kişiler Cumhurbaşkanlığı, Başbakanlık ve ilim adamlarıdır.

Isparta'nın en önemli sembolü Gül'dür. Gül Isparta'nın hayatına işlemiştir. Gül denince akla Isparta gelir. Güle dair bir çok ürünler Isparta'nın dükkanlarını süsler. Gül Isparta'nın en önemli geçim kaynaklarından biridir. Isparta'ya mal edilen bir diğer ürün ise halıcılıktır. Isparta halıları ile de ün yapmıştır. Ama halı Türkiye'nin diğer illerinde de dokunur. Fakat bu alanda Isparta'nın ünü daha çoktur.

İÇİNDEKİLER

ISPARTA’NIN KÜLTÜREL ÖZELLİKLERİ.....	1
2.HALICILIK	1
2.1.Isparta’ya Halı Nasıl Geldi?	1
2.2.Halı Çeşitleri	2
3.GÜLCÜLÜK.....	3
3.1.Gül Isparta’ya Nasıl Geldi?	3
3.2.Kaç Çeşit Gül Var?.....	4
3.3.Yağ Gülleri	5
3.4.Süs Gülleri	5
3.5.Yabani Güller	6
Isparta Gülcülüğünün 1965-1981 Yılları Arası Verileri	7
Gül Yağı Dış Ülkelere İhraç Edilir.....	7
4.ISPARTA’DA İÇ VE DIŞ TİCARET.....	8
4.1.Isparta’nın Yurt İçine ve Dış Ülkelere Sattığı Ticaret Ürünleri.....	8
4.1.1.Halı	8
4.1.2.Gül Yağı	8
4.1.3.Konfeksiyon Sanayi.....	8
4.1.4.Çimento Sanayi	9
4.1.5.Deri-Gön-Kösele Sanayi	9
4.1.6.Kükürt Sanayi.....	9
5.ISPARTA’NIN HALK BİLGİSİ (FOLKLOR).....	10
5.1.Isparta’nın Dil Özellikleri	10
5.2.Yemekleri	12
5.3.Isparta’da Kadın ve Erkek Giyimi.....	13
5.4.Isparta’nın Köylerinde Kadın Giyimi.....	14
5.5.Isparta’nın Köylerinde Erkek Giyimi.....	14
5.6.Isparta’ya Has İnanışlar	14
6.ISPARTA EDEBİYATINDAN ÖRNEKLER.....	16
6.1.Deyimler.....	16

6.2. Yakıştırmalar	16
6.3. Üstü Örtülü Kinayeli Sözler	16
6.4. Maniler	17
6.5. Ninniler	18
6.6. Ağıtlar	18
6.7. Güldürücü Destanlar	20
6.8. Türküler	22
7. ISPARTA'LI ŞAİRLER-OZANLAR.....	24
7.1. Aşık Mehmet Dizari	24
7.2. Mustafa Hakkı Ağlarcı	25
7.3. Ahmet Şükrü	25
8. ISPARTA'DAN YETİŞEN BÜYÜK KİŞİLER.....	27
8.1. BAŞBAKAN OLANLAR.....	27
8.1.1. Hüseyin Avni Paşa	27
8.1.2. Halil Hamit Paşa	27
8.1.3. Süleyman Demirel	28
8.1.4. Isparta'lı Seyit Ali Paşa	28
8.2. GENERALLER VE PAŞALAR.....	29
8.2.1. İbrahim Paşa	29
8.2.2. Doktor Ahmet Süleyman	29
8.2.3. Yeğen Seyit Mehmet Paşa	29
8.3. PROFESÖRLER-YÖNETİCİLER VE DİN ADAMLARI.....	30
8.3.1. Abdulkadiri Hamidi bey	30
8.3.2. Prof. Fehmi Yavuz	30
8.3.3. Prof. Şerif Mehmet Bey	31
8.3.4. Ali Efendi (Kınalı Zade)	31
8.3.5. Süleyman Sami Bey	31

Resim Çizelgesi

Resim 1: Isparta'dan iki ayrı görünüm.

Resim 2: Halı dokuyan kadınlar.

Resim 3: Isparta'nın gülleri.

1.GİRİŞ

Isparta genel kültürü ile önemli bir yere sahiptir. Isparta'ya has olan gül ve halı burada işlenir. Diğer ülkelere ihraç edilir. Gülü Isparta'ya İsmail Efendi adında bir zad getirmiştir. İlk denemelerinde başarısız olan İsmail Efendi, daha sonra Isparta'nın gül ile tanınmasına vesile olan bir başarı gösterir. Gül, parfüm sanayi olarak dış ülkelere ihraç edilir. Ayrıca Hac Mevsimi başlamadan önce Kâbe'nin yıkanması için Isparta'dan Gül suyu gider. Isparta'ya Halıcılığı Baban Zade Mustafa Zihni Paşa getirir. İlk denemeleri başarısız olan Zihni Paşa iflas eder. Fakat halı Isparta'nın yaşamına girer. Bu gün köylerde bir geçim kaynağı olarak halı dokunur.

Isparta, Türkiye'de önemli yerlere gelmiş kişileri yetiştirmiştir. Bunun güzel bir örneği Süleyman Demirel'dir. Süleyman Demirel, hem Başbakanlık hem de Cumhurbaşkanlığı yaptı. Diğer önemli şahıslar Cumhuriyetten önce Sadrazamlık yapan kişilerdir. Isparta'dan önemli ilim adamları da yetişmiştir.

Resim.1: *Isparta 'dan iki ayrı görünüm.*

ISPARTA'NIN KÜLTÜREL ÖZELLİKLERİ

2.HALICILIK

2.1.ISPARTA'YA HALICILIK NASIL GELDİ?

Böcüzâde Süleyman Sami Bey; Isparta tarihi adını taşıyan eserinde Halıcılığın Isparta'ya ilk gelişini şöyle anlatır: 1890'lı yıllarda, Isparta bir Sancak iken, Baban Zade Mustafa Zihni Paşa, Isparta da (800) lira anaparalı bir “Halıcılık Şirketi” kurdurdu. Şirket kısa süre içinde büyük bir gelişme gösterdi; köylerde bile halı dokunmaya başlandı.

İstanbul'dan büyük bir sipariş aldı. İstenen nitelikte ki halıları tezgahlarda dokutturdu; alıcı firmaya gönderdi. Alıcı, dolandırıcı çıktı; halı paralarını ödemedi. Bu büyük para kaybı şirketin dağılmasına neden oldu.

Isparta halkından Etreli Mehmet Efendi, kişisel olarak halıcılığa sahip çıktı. Halının hammaddesi olan şeyleri kendi gücü sınırları içinde sağladı, işi yürütmeye başladı....

Etreli Mehmet Efendi'nin bu iyi amaçlı yararlı girişimi de uzun sürmedi. Parasızlıktan işi yürütemez hale geldi; istemeyerek de olsa, halıcılığı bırakmak zorunda kaldı.

1890 yılı başlangıç olarak alınır ise, Isparta halıcılığının daha pek yeni olduğu görülür; en çok 90 ile 100 yıllık bir geçmişi vardır. Halıcılık şimdi de önemli bir gelir kaynağıdır.

Resim.2: Halı dokuyan kadınlar.

2.2.HALI ÇEŞİTLERİ

Isparta'da dokunan halılara Köşe Göbek, Gülistan, Görevan Serpme Güllü, Motifli, Komplen, Kelle, Daban Seccade, Paspas, Yolluk, Divan adları verilir.

3.GÜLCÜLÜK

3.1.GÜLCÜLÜK ISPARTA'YA NASIL GELDİ?

Isparta Gülcülüğü en çok 150 yılı bile geçmeyen bir tarihe sahiptir.

Gülcülüğü Isparta'ya Yalvaç ilçesinden gelip Isparta'ya yerleşen Meydanbeyoğlu Mehmet İzzet'in Oğlu İsmail Efendi getirmiştir. Bu getirişin çok ilginç öyküsü şöyledir....

O vakte dek, Isparta Ovasına ne ekilip dikilir ise pek gelir getirmiyor, çalışmalar boşa gidiyordu. İsmail Efendi, komşu illere Burdur, Denizli, Çal.... yörelerine doğru bir geziye çıktı. Oralarda ne ekip dikiyorlar, topraktan daha çok nasıl gelir sağlıyorlar baktı, aldı.... Gülcülük büyük oranda yapılır ise iyi para getirir; Isparta topraklarında da Gül yetişir, kanısına vardı.

Hiç vakit geçirmeden 30 dekar toprak aldı. Çukurları açtırdı. Çevrede bulunan "Süs Güllerinin" içinden "Yağ Gülü" olabileceklerden, fidanlar aldı. 30 dönümün bütününe Gül ekti.

Yeni dikilen gülün 3 ile 5 yıl sonra en iyi ürün vereceğinin biliyordu. Gül bahçesine gereken önemi sabırla yaptı.

İsmail Efendi Gül Yağı çıkarma işinde kullanacağı araçların bazılarını yerli ustalara Isparta'da yaptırdı; Ustaların yapma güçlerinin dışında kalanları da Bulgaristan'dan getirdi. İsmail Efendi bir hayli borca girdi. 3. yıl geldiğinde Gül Fidanları kötü geçen hava şartları yüzünden çiçek açmadılar. 4. yılda ise gül yağını çıkarmasını bilmediği için zarar etti. İsmail Efendi gül yağının çıkarılması ile ilgili her şeyi öğrendi. Kendisi ile alay eden halk 5. yılda Gül bahçesini görünce şaşırdılar.

İsmail Efendi çok para kazandı. Gülyâğı ve gülsularını değerince sattı ve bütün borçlarını kapattı.

Isparta halkı, bu toprakların Gül yetiştirmeye uygun olduğunu görünce kendileri de bu işe başladılar. İsmail Efendi her konuda onlara yardım etti. Isparta'nın etrafı gül bahçesine dönmüştü. Bugün bile halk hala geçimini gülcülükten sağlamaktadır.

Resim.3: *Isparta'nın gülleri.*

3.2.KAÇ ÇEŞİT GÜL VARDIR?

Genellikle güller şu türlere ayrılır;

- a) Yağ Gülleri
- b) Süs Gülleri
- c) Yabani Güller

3.3.YAĞ GÜLLERİ

Bu güller, sadece yağını çıkarmak amacı ile dikilir. Yağ güllerinin özellikleri şunlardır;

- a) Renkleri pembedir
- b) Dal ve yaprakları yeşil
- c) Dikenleri ince ve serttir
- d) 50 ile 200 cm boyunda olurlar
- e) Yılda bir kez çiçek verir

Yağ güllerinin yaşamı (20 Mayıs-20 Haziran) arasındır. Yağı çıkarılacak gül çiçeği genellikle 9:00 ile 10:00 arasında toplanır.

3.4.SÜS GÜLLERİ

Ev, Bağ, Bahçe, park, yol kıyılarında özel olarak yetiştirilir. Değişik renkte olanları vardır.

Beş Tür Süs Gülü Vardır;

a) Yediveren Güller: Dalları yeşil ve kuvvetlidir. Yaprakları da çoğunlukla kımızımsıdır. Kışların en sert geçtiği yerlerde bile üretilebilir. Kışın soğuşuna, karına, kışına dayanıklıdır. İlk bahar mevsiminden sonbahara dek, tam yedi kez çiçek açar. Yediveren adını almasının nedeni budur.

b) Bodur Gülleri: Narin dallı, küçük dikenli, esmerimsi renkli bir güldür. Boyları genellikle 30 ile 40 cm arasında değişir. Her renkten olanları vardır. çiçekleri katmerli yada tek katlıdır.

c) Fındık Gülleri: Bunlara halk arasında “Menekşe Gül” de denir. Çiçeklerinin beyazdan kırmızıya dek her rengi olur. Yaz mevsimi gülüdür. Pek duyarlı nazik bir yapısı vardır. özellikle kış mevsiminin soğuğuna dayanamazlar.

d) Sadberk Gülleri: Dalları pek uzun olmaz. normal boydadır. Çiçekleri yuvarlak ve çok güzel hoş görüntüsü vardır. Çiçek açma günleri: Haziran ve Temmuz ayları içindedir.

e) Sarmaşık Gülleri: Sarmaşık türündendir. Yaprakları, dal ve gövdeleri yeşil; çiçekleri çoğunlukla pembedir. Fındık gülden daha büyük çiçekli olan “Sarmaşık Gülleri” nin; kırmızı, sarı, beyaz renklerde olanları da vardır.

3.5.YABANİ GÜLLER

Yabani gülleri; insanlar dikmez. Yol kıyılarında, bağ, bahçe, orman, tarım, su arklarının iki yanında kendi kendilerine çıkar; büyür, güçlenir, kuvvetlenir. Kalın dikenli, yeşil dallı, yapraklı olurlar. Çiçeklerinin rengi, yağ güllerinden daha açık pembedir. Çiçekleri de tek katlı küçüktür.

ISPARTA GÜLCÜLÜĞÜNÜN 1965-1981 YILLARI ARASI VERİLERİ

Yıllar	Gül Çiçeği Kg.	Gülyağı Kg.	Konkret Katı Gülyağı Kg.
1965	2.042.000	483	693
1966	2.395.000	485	1059
1967	2.840.000	606	1061
1968	2.395.000	684	1483
1969	3.402.000	591	1920
1976	7.000.000	1400	3150
1978	8.570.000	1450	956
1979	8.463.000	1410	2785
1981	1.843.377.350	1000	1334

GÜLYAĞI; DIŞ ÜLKELERE İHRAÇ EDİLİR:

Isparta'da üretilen gülyağları yurdumuzda parfüm sanayi gelişmemiş olduğu için;

1. Fransa
2. İngiltere
3. Amerika
4. İsviçre
5. Almanya
6. Hollanda

gibi ülkelere ve Araplara satılmaktadır. Arap ülkeleri Isparta gülyağlarını "Hac mevsiminde" hacı misi olarak kullanmaktadır. Ayrıca Isparta'dan giden Gül suları ile Kabe Hac Mevsiminden önce yıkanır.

4.ISPARTA'DA İÇ ve DİŞ TİCARET

4.1.ISPARTA'NIN YURDUN BAŞKA YERLERİNE VE DİŞ ÜLKELERE SATTIĞI SANAYİİ ÜRÜNLERİ

4.1.1.HALI

Isparta'nın gerek Yurt içine, gerekse Yurt dışına sattıklarının başında halı gelmektedir. Bir yıl içinde ortalama halı işinde 80,000 işçi çalışmakta; (1,500,000) Metrekare el halısı; 250,000 metrekare makine halısı üretilmekte; bu halıların iç ve dış pazarlarda satışından 10 ile 15 milyar TL kadar para elde edilmektedir.

4.1.2.GÜLYAĞI

İç ve dış pazarlarda satılan sanayi ürünleri arasında ikinci sırayı Gül, Gülyağı, Gülsuyu.... almaktadır. Bir yıl içinde ortalama Isparta'da 2,000,000,000 kg'ı geçik gül çiçeği üretilmekte; bu çiçeklerden de 1,000 kg üzerinde fabrikasyon ince gülyağı, 1,500 kg kadar da katı, konkret gülyağı elde edilmekte; gülsuları ile birlikte satışlardan 5 ile 10 milyar TL arasında gelir sağlanmaktadır.

Isparta gülyağları çoğunlukla dış ülkelere Fransa, İngiltere, Amerika, İsviçre, Almanya, Hollanda ve Japonya'ya satılmaktadır. Son yıllarda Kuveyt gibi Arap ülkeleri de alıcılar arasına girmiş bulunmaktadır.

4.1.3.KONFEKSİYON SANAYİİ

Isparta'da Konfeksiyon Sanayi de hızlı bir gelişme göstermektedir.

4.1.4.ÇİMENTO SANAYİ

Isparta Göltaş Çimento Fabrikasında üretilen çimento Suriye, Irak, Kuveyt, Mısır, Libya, Tunus, Nijerya, Sudan gibi çoğunluk Kuzey ve Batı Afrika; Basra Körfezi, Kızıldeniz ülkelerine satılmaktadır. Isparta Göltaş Çimento Fabrikasının yıllık ortalama üretimi, 510,500 ton dolaylarındadır.

4.1.5.DERİ-GÖN-KÖSELE SANAYİ

Deri, Gön, Kösele Sanayinin Isparta'da 500 ile 600 yıllık bir geçmişi vardır. Isparta'nın en eski, köklü iş kollarında biridir. İçinde bulunduğumuz şu günlerde bile en az, büyüklü küçüklü 60-70 işyeri bulunmaktadır. Bunların dışında bir de yeni kurulan bir kooperatif bulunur. Yalvaç ilçesinde "Hisar Deri Sanayii" adını taşıyan bir kuruluş daha vardır; bu kuruluş üretimini sürdürmektedir.

4.1.6.KÜKÜRT SANAYİ

Isparta, yer altı madenleri yönünden çok zengin bir yerdir. Ne var ki çoğunun izni alınmış, işletmeye başlanmamış. Bunların içinde işletmeye açılmış olanların başında Keçiborlu Kükürt Fabrikası gelmektedir. Bu fabrikada üretilen toz kükürtler ilaç yapımında, bağcılık gibi tarım işlerinde kullanılmakta, bir dış satımı yapılarak döviz elde edilmektedir.

5.ISPARTA'NIN HALK BİLGİSİ (FOLKLOR)

5.1.ISPARTA'NIN DİL ÖZELLİKLERİ

a) Kelime başında ki sert harfler yumuşamıştır:

Taş Daş

Tatlı Datlı

Kuş Guş

Soba Zoba

b) Bazı kelimeler büyük ses uyumuna uydurulmuştur:

Helva Halva

Elma Alma

Kiraz Kirez

Bahçe Bahca

c) Bazı kelimelerde harf ve hece düşmesi olur:

Ayşe Aşa

Şerife Şerfe

Zehra Zera

Değirmen Demen

d) Tezlik fiillerin de, emir kiplerinin sonunda ki "R" düşer:

Geliver Gelive

Var mı Va mı

Aliver Alive

Gidiver Gidive

e) Bazı kelimeler de “O” harfi “U” olur:

Sofra Sufra

Boynuz Buynuz

Sofa Sufa

f) Bir kurala bağlanmayanlar da vardır:

Kız Gız

Baba Buba

Patlıcan Batılcan

Teyze Deze

g) Kelime başında ki “P” ler “B” olur:

Parmak Barmak

Pazar Bazar

Pide Bide

Pekmez Bekmez

h) “R” harfinin “L” olduğu kelimeler de vardır:

Güreş Güleş

Merhem Melhem

Serbest Serbes

Karartı Karaltı

1) Bazen de kelime başına “Z” gelir:

Sopa Zopa

Soytarı Zoytarı

Soba Zoba

İ) “Ü” lerin “Ö” olduğu kelimeler de vardır:

Güzel Gözel

Büyük Böyük

Üvey Övey

Küme Köme

Yürü Yörü

5.2.YEMEKLER

1- ÇORBALAR

Un, erişte, tarhana, işkembe.....

2- ÇEŞİTLİ ET YEMEKLERİ

Isparta kebabı, et haşlaması, şişkebabı, yoğurtlu kebab, kavurma, sebzeli yahni, etli güveç.....

3- ÇEŞİTLİ SEBZE YEMEKLERİ

Zeytinyağlı bakla, etli bezelye, yoğurtlu kabak, yoğurtlu patlıcan, bamya, türlü, kapıska, pırasa....

4- PİLAVLAR

Bulgur pilavı, pirinç pilavı, düğün ve mevlütlerde yapılan sadece Isparta'ya özgü üstü etli kabine.

5- KÜMES HAYVANLARININ ETLERİNDEN YAPILAN YEMEKLER

Tavuk söğüşü, sebzeli tavuk yemekleri, tavuk patlıcan yahnisi, tavuk çorbası, keklik, tavşan, ördek, bıldırcın....gibi av hayvanlarının etlerinin kızartması, yahnisi.....

6- TATLILAR

Üzüm tatlısı, üzüm pestili, un helvası, nişasta helvası, ırmik helvası, lorlu peynir tatlısı, zerde, gölle, kabak tatlısı, kayısı tatlısı.....

5.3.ISPARTA'DA KADIN VE ERKEK GİYİMLERİ

Isparta'nın içinde eskiden kadınlar Üçetek, Şalvar, Taşdondur, Çetali, Bindallı giyerlerdi. Erkeklerde Don, Şalvar, Mintan giyerler, bellerine de kuşak dolarlardı. Kuşağın üstünde uçları püsküllü örme bulunurdu. Son yıllarda bu eski biçim giysileri ne kadınlar, ne de erkekler giyer.

Yalnız, bugün Isparta merkezinde hiç giyilmeyen bu giysilerin Eğridir, Sütçüler, Yalvaç, Gelendost, Ş. Karaağaç ilçelerinin bazı köylerinde kadınlar giymektedir. Hatta başlarına fes giyip alınlarının üstüne madeni para dizilenler bile vardır.

5.4.ISPARTA KÖYLERİNDE KADIN GİYİMİ

Isparta köylerinde genellikle kadınlar Don, üstüne entari giyer. Don ve Entariler alaca, basma denilen pamuklu ve yün dokumalardan oluşur. Kadınların çoğu giyeceklerinin kendisi elinde diker. Bu kadın giyecekleri yazın giyilecekse astarsız, kışın giyilecekse içleri astarlı olur.

Baş da Yaşmak, Yazma, Atkı adındaki başörtüsü ile örter. Giyilen çorapları kadınlar kendileri millerle örerler.

5.5.ISPARTA KÖYLERİNDE ERKEK GİYİMİ

Erkekler genellikle Ağrı Don, Şalvar giyerler. Üstlerine de Entari, Yelek yada kazak giyer. Erkek donlarının ağları Adana, İçel, Antalya yörelerinde görülen geniş, bol ayak bileklerine, paçalara da dek inecek biçimde olmaz. ağlar çemrek, paçalarda oldukça boldur.

5.6.ISPARTA'YA HAS İNANÇLAR

AĞIZ AÇTIRMAK

Çocuk daha konuşmaya başlamadan önce, güzel konuşması ile tanınmış bir kişi çocuğu kucağına alır, yanında bulunana sorar:

- Ne açıyorsun?

Karşılık verir!

- Ağız açıyorum!

Ardından şunu söyler!

Ağzını açtım gül gibi

Konuşsun bülbül gibi

BAHTINI AÇTIRMAK

Bir genç kız, evlenme yaşına geldiği zaman hiç isteyen olmaz ise, evde kalacakmış gibi bir durum olur, bir tanıdık kadın genç kızı alır; götürür bir caminin içine bırakır. Yanında bulunan ikinci kadın dışarıda beklemektedir. İçerdeki dışarı çıkınca sorar:

- Burada ne yapıyorsun?

- (Kızın adını söyler)'ın bahtını açıyorum. İki kadın hiç arkalarına bakmadan yürür gider.

Böyle yapınca genç kız çok isteyen olacağına, evde kalmayacağına inanılır.

AŞ EREN KADIN

Kadın tatlı isterse doğacak çocuğun erkek, ekşi isterse kız olacağına inanılır.

Bu inancı pekiştiren şöyle bir tekerleme bile vardır;

Ye tatlıyı, doğur Atlı'yi,

Ye ekşiyi, doğur Ayşe'yi

6.ISPARTA EDEBİYETİNDAN ÖRNEKLER

6.1.DEYİMLER

- Alacağına şahin, vereceğine kargasın öyle mi?
- Darı unundan baklava, incir ağacından oklava olmaz.
- Ekmeğin kuru, ayranın duru dedik mi?
- Köpeksiz bir köy buldu, eli deyneksiz geziyor.
- Tazı bizim tazı ama, çulunu değiştirmiş.
- Ustanın adı Hıdır, elinden gelen budur.
- Ele veriyor öğüdü, kendisi kesiyor söğüdü.

6.2.YAKIŞTIRMALAR

- Ayağında donu yok, başına gonca gül takmak ister.
- Ayda yılda bir namaz, onu da şeytan komaz.
- Besledik büyüttük danayı, hiç tanımaz oldu anayı.
- Düğüne gitse zurna beğenmez, hamama gitse kurna beğenmez.
- Ekmek Bedir'in, su Hıdır'ın yeyin yeyin kudurn.
- Evi yeni yaptım, duvar yani, eleği nereye asayım?
- İpiyle kuyuya inilmez, suyuna bulgur konulmaz.

6.3.ÜSTÜ ÖRTÜLÜ KINAYELİ SÖZLER

- Adım adım arası, iğne değmedik neresi?
- Art ayağı ile kulağını taşır.
- Eli bayraklı

- Mangalı kurulu, cezvesi sürülür.
- Salepçinin güğümü gibi içinden kaynar.
- Yine bir cevahir yumurtladı.
- Yüzüne bak, sütünü öyle um.

6.4.MANİLER

Bahtiarım bahtiyar

Beyler gibi tahtı var

Bahtiarım berelendi

Çifte güller sıralandı

Sandığımın kilidi

Üstüne gül bürüdü

Sen orada ben burada

Olan ömrüm çürüdü

Karanfilsin, kararın yok

Konca gülsün, tımarın yok

Ben seni zaten severdim

Senin bundan haberin yok.

Isparta'nın gülüyüm

İzmir'in bülbülüym

Çiçek değilim emme

Yarimin sümbülüym.

Ak karpuz kara karpuz

Kayın analar pek ırsız

Irsız olsa ne yapacak?

Oğlu durmuyor yırsız

6.5.NİNNİLER

Isparta'nın yollarında

Al kirazlar dallarında

Yavrum benim kollarımda

Ninni güzel yavrum ninni!

Al beşikler aldırayım

İçine gül doldurayım

Uyu, uyan da kaldırayım

Ninni güzel yavrum ninni!

Bahçelerde güller biter

Yanık yanık bülbül öter

Yavrumun varlığı yeter

Ninni güzel yavrum ninni!

Isparta'nın yolları düzdür.

Geceler bana gündüzdür

Yavrum anan yalnızdır

Ninni güzel yavrum ninni!

6.6.AĞITLAR

1882 yılında Hicaz'a gidip, orada ölen, kentin öteki Hacıları geldiği halde, Isparta'ya gelemeyen Hacı Mustafa için karısı Ayşe'nin söylediği ağıt;

ÖLDÜ DEN VARIN!

Karşıdan gelir bir sürü atlı,

Kimi Mısırlı, kimi Bağdatlı

İçinizde var mı, Hacı Mustafa adlı?

Saklaman, gizlemen öldü den varın!

Yad ellere gitti, kaldı den varın!

Onuyla gidenler hep Hacı oldu,

Ayşe'nin gözleri kanlarla doldu,

Yetti bu ayrılık, bağrımı deldi,

Saklaman, gizlemen öldü den varın,

Arap çöllerinde kaldı den varın.

Önceki mektubun ucu karalı,

Okuyanın ciğerciği yaralı,

Beş yıl oldu, ben de ona varalı,

Saklaman, gizlemen öldü den varın,

Uzak yerlerde de kaldı den varın.

Şu gözümlün yaşı nasıl akmasın?

Hiç kimse kusura bakmasın,

Dedi mi size Ayşe yola bakmasın?

Arap çöllerinde kaldı den varın,

Hac yollarında öldü den varın.

Azrail öyle yazmış, çizmiş kaşına

Bilir miydi ne gelecek başına?

Yazın gayri mezarının taşına

Ayşeciği okusun da ağlasın

Ak bağına kara taşlar bağlasın

6.7.GÜLDÜRÜCÜ DESTANLAR

Ispartalı Halk Ozanı

KAMİLİ’NİN ESNAF DESTANI

Vardım çiftçi oldum, cümleden akdem,

Yıllık ile tuttu beni bir adam,

İçtiğim tarhana çorbası her dem

Ağzım yaktım, sıcak çorba içerken

Nalbant oldum kırdım nalın çoğunu,

Bir katır nalladım, dinle oyunu,

Meğer acemiymiş bilmem huyunu,

Çenemi teptirdim, nalını sökerken.

*Berber oldum, doldu dükkana keller,
Her gün tıraş eder, kel başı berber,
Ağustos gelince, pek kokar eller,
Usandım başını tıraş ederken.*

*Avcı oldum, kuşlar havaya uçtu,
Hırsız oldum, kement boynuma geçti,
Gemici oldum, gemim engine düştü,
Hele ben kurtuldum tekne batarken.*

*Balıkçı oldum, balık ağa girmedi,
Asala dört paraya elim ermedi,
Dilenci odum, kimse para vermedi,
Büyük kapılarda boyun eğerken.*

*Aşçı oldum, asla pişmedi yemek
Boyacı oldum, bilmem al, yeşil renk,
Tellal oldum, tuttum bir topal eşek,
Çamura saplandı, çekip giderken.*

*Saraç oldum, bir gün başladım işe,
Sehtiyan tükendi, kalmadı tirşe,
Kebapçı oldum, eti sapladım şişe,
Tuzu ile biberini unuttum.*

*Manav oldum, elma armut tez çürür,
Kasap oldum, her gün gözüm kan görür,
Cambaz oldum, ip üstünde kim yürür,
Yüreğim bayıldı, kana bakarken.*

*Sarraf oldum, sayamadım parayı
Dülger oldum, yapamadım sarayı
Hallaç oldum, eline aldım yayı
Kirişim kırıldı, pamuk atarken.*

*İmam oldum, yobaz, sofı.....söküldü,
Beynamazlar hep camiye döküldü,
Deprem oldu bir gün cami yıkıldı,
Abdest aldırmadan, namaz kılarken.*

*Ben, bu sanatları, bir bir dolaştım,
Tekrar gelip şairliğe bulaştım,
KAMİLİ, mürşidin eline düştüm,
Ömür boyu, bitmez çile çekerken.*

6.8.TÜRKÜLER

“ISPARTA İÇİNDE BİR TUTAM NERGİS”

*Isparta içinde bir tutam nergis,
Boş yerin kalmamış güzelim bensiz
Tombul yarım hem oynaksız hem densiz
Sabahlar olmuyor Zübeyde sensiz*

Of! Aman dostlar pencereden el ediyor

Gözleri gözümde, kaşı beni deli ediyor.

“ISPARTA’DAN ÇIKTIM BAŞIM SELAMET”

Isparta’dan çıktım başım selamet

Çivril köprüsüne gelince koptu kıyamet

Çoluğum çocuğum Demirci Efe sana emanet

Böyle imiş demek, yazım kaderim,

Başa gelen çekilir, ne derim?

“GÜL AĞACI GÜLSÜZ OLMAZ”

gül ağacı gülsüz olmaz

nar ağacı narsız olmaz

deli gönül yarsız olmaz

Ver elini bağla da gel

Yarelerim dağla da gel.

7.İSPARTALI ŞAİRLER-OZANLAR

7.1.AŞIK MEHMET DİZARİ

Isparta'da yetişen en önemli halk ozanlarının başında gelir. Aşık Mehmet Dizari, 1878 yılında Isparta'da doğdu. Dizari'nin yazdığı şiirler genellikle kendini öven, kaba davranışta bulunan, Medrese, Tekke ve Padişahlık yönetimini "Taşlama"dır.

Dizari konularını çok iyi seçmesini bilen, şiir yapısı sağlam, yazdıklarına çok önem göstermiş, öz Türkçe'yi iyi kullana usta bir halka ozamıdır. Yaşamı, yokluk, kıtlık içinde geçmiş; bir ara, vereme yakalanmıştır. Kendini iyileştirecek parası olmadığı için, 1915 yılında, Isparta'da ölmüştür.

YAYLALAR YAYLALAR ÇAMLI YAYLALAR

Yaylalar, yaylalar çamlı yaylalar

Abıhayay mıdır, akan suların?

Örtmüş her tarafını siyah haymiler

Eser badi-saba, gelir buğranın

Bitmiş üstünde de, çemen laleler,

Eder bin bir tıyür ahı naneler

Kuzular, yavrular, ağlayıp meler

Dikildi sineme hançer muların.

DİZARİ bi-çare geçer yolundan

Letafetin aldı sağ ve solundan

Kesme muhabbeti aşık kulundan

Çağlar sular gibi savti hü'ların

7.2.MUSTAFA HAKKI AĞLARCA

Ispartalı Hakkı diye tanınan Mustafa Hakkı Ağlarca, 1869 yılında Isparta'da doğdu. Zeki, ciddi, çalışmayı seven, kendi kendini yetiştirmesini bilen bir kişi olduğu için, bankanın "Baş Müfettişliğine" kadar yükseldi.

Hiç okula gitmeden, hiçbir öğretmenden ders almadan kendi kendine Rumca, Ermenice ve Yahudice'yi öğrendi, bu üç yabancı dili anadili gibi konuşmaya başladı. Yazdığı şiirlerin tümünde hep içtenlikle öz Türkçe kullanırdı. Edebiyat tarihinde yerini aldı.

1906 yılında Isparta Milletvekili olan Mustafa Hakkı Ağlarca, 1921'de şeker hastalığından öldü.

7.3.AHMET ŞÜKRÜ

1834 yılında Isparta'da doğdu. Öğrenimini Isparta'da gördü. Bir süre belediyede çalıştı. Kendi kendine Arapça, Farsça dillerini öğrendi. Bu dillerde yazılmış edebi, ilmi kitapları okuyarak bilgisini arttırdı. Güzel şiirleriyle tanınan Ahmet Şükrü 1894 yılına öldü.

BİL DE GEL BERU

İptida'dan fürs oku, manayı bil de gelberu

Vezni, evzanı öğren, imlayı bil de gelberu

Bir takım şi-ri mecazi söylemez danişveran

Zahiri herkes bilir, ahfayı bil de gelberu

Ramidir hañer midir Ebru'yu dilber

Gurremi gurrel hañer midir, burayı bil de gelberu.

8.ISPARTA'DAN YETİŞEN BÜYÜK KİŞİLER

8.1. BAŞBAKAN OLANLAR

8.1.1.HÜSEYİN AVNİ PAŞA

1820 yılında, Isparta'nın Gelendost ilçesinde doğdu. Öğrenimini Gelendost'ta ve İstanbul'da gördü. Kırım Savaşına katıldı; Girit'e vali oldu.

Kısa bir süre görevden alındı, Isparta'ya sürgüne gönderildi. Affedildi. Aydı valiliğine getirildi. 1874'de de Başbakan (Sadrazam) oldu. Dört arkadaşı ile birleşerek Sulatan Abdulaziz'i tahtan indirdi. V Murat'ı başa geçirince, yönetimde değişiklik istemeyenlerce fikir ayrılığına düştü.

Bakanlar kurulu bir toplantıda iken Çerkez Hasan adlı bir subay tarafından 1876 yılında öldürüldü. Mezarı İstanbul'da Süleymaniye Camii'ndedir.

8.1.2.HALİL HAMİT PAŞA

1736 yılında Isparta'da doğdu. Çeşitli görevlerde bulundu. 1. Abdülhamit döneminde Başbakanlığa (Sadrazam) getirildi. 1782 iki yıldan daha uzun bir başbakanlık yaptı. Görevi sırasında Kırım'ın bağımsızlığını istemesi, Avusturya'nın Bosna ilini elde etmeye çalışması, Yeni Çeri ocağının bozulması, devletin mali durumunun kötüye gitmesi işini güçleştirdi. Bu bozuklukların tümünü kimseyi gücendirmeden, giderme uğraşı içine girdi. Başta Yeniçerilerin paralarından az da olsa iktisat etme işini ele alınca, bir ihlalin çıkmasından korkan padişah 1. Abdülhamit, Halil Hamit Paşa'yı görevinden aldı, Gelibolu'ya sürüldü. Düşmanları paşanın orada rüşvet aldığı, Şehzade III. Selimi de tahta geçirme girişiminde

bulunduğu yalanını söyleyince, I. Abdülhamit de Halil Hamit Paşa'yı 1785 yılında, Bozcaada'da idam ettirdi.

Halil Hamit Paşa 1783 yılında Isparta'da kendi ismiyle anılan "Halil Hamit Paşa" kitaplığını kurdu.

8.1.3.SÜLEYMAN DEMİREL

1924 yılında, Isparta'nın Atabey ilçesine bağlı İslamköy'de doğdu. İlk öğrenimini köyünde, ortaokul ve lise öğrenimini Afyon'da gördü. İstanbul Teknik Üniversitesini bitirdi. 1949 yılında İnşaat Mühendisi oldu. Çeşitli görevlerde bulundu.

Süleyman Demirel 1964 yılında Adalet Partisine girerek politikaya atıldı. 1965 10 Ekim'de Isparta Milletvekili olarak meclise girdi. Cumhurbaşkanı tarafından hükümeti kurna görevi verilen Demirel, 27 Ekim 1965 tarihinde kurduğu Hükümetin Başkanı oldu. Başbakanlığını sonraki dönemlerde de sürdürdü. 1993-2000 yılları arasında Cumhurbaşkanlığı yaptı.

8.1.4.ISPARTA'LI SEYİT ALİ PAŞA

II. Mahmut devrinde Kapıcıbaşı, Mora valiliği gibi görevlerde bulundu. 1820 yılında Başbakan (Sadrazam) oldu. Bir süre sonra bu görevden uzaklaştırıldı. 1822 yılında Ankara ve Çankırı'da görev yaptı. Buralarda oluşu da sakıncalı görülerek, Filibe'ye göçe zorlandı. Affedildi. Konya'ya vali olarak atandı. Bu göreve geri alınınca, Ispartalı Seyit Ali Paşa Maltepe'de bulunan evine çekildi. 1826 yılında İstanbul'a öldü.

8.2. GENERALLER ve PAŞALAR

8.2.1.İBRAHİM PAŞA

Isparta'lıdır. Gösterdiği yüreklilik, çalışkanlık ve yapıcılığı ile Paşalığa yükseltildi. 1816 yılında Silister muhafızlığı görevi verildi. Bu görevden sonra Bursa, İzmit, Isparta kentlerinde en büyük yönetim görevlisi oldu. Bu görevden de alınarak Karaburun, Karadeniz boğazlarının muhafız Kumandanlığına getirildi. Afyon'da görevli iken 1837 yılında öldü.

8.2.2.DOKTOR AHMET SÜLEYMAN

Isparta'ya bağlı Senirkent ilçesindendir. Öğrenimini İstanbul'da yaptı. 1858 yılında kıdemli yüzbaşı olarak Askeri Tıp Okulunu bitirdi.

Tümgeneral rütbesine yükselen Dr. Ahmet Süleyman Paşa, İstanbul Gureba Hastanesinde 36 yıl doktorluk yaptı. Tıp tarihinde ilk kez yaralıların iyileşmesinde bir tür "Dağlama" yöntemi olan "Thermokoter" kullandığından "Koterci Ahmet Süleyman Paşa" dendi. 1909'da İstanbul'da öldü.

8.2.3.YEĞEN SEYİT MEHMET PAŞA

1726 yılında Isparta'nın Eğirdir ilçesine bağlı Barla Bucagında doğdu. Yeniçeri ocağında yetişti. İsakçı Köprüsü'nün korunmasında görev aldı. 1773' den sonra da Varna ve Yeniçeri Ağası oldu. Küçük Kaynarca anlaşmasını imzalayan Sadrazam Mehmet Paşa'nın yolda ölmesiyle orduyu İstanbul'a getirdi.

Vidin muhafızı, Silistre, Anadolu eyaleti valiliklerinde bulundu. 1786'da Diyarbakır ve Mısır valiliklerine gönderildi. 1787'de Rusya'ya açılan sefere katılmak amacı ile yola çıktığında, yolda öldü.

8.3.PROFESÖRLER-YÖNETİCİLER VE DİN ADAMLARI

8.3.1.ABDÜLKADİRİ HAMİDİ BEY (Kınalı Hoca)

Osmanlı devri bilginlerindendir. Sakalına kına yakma alışkanlığı olduğu için "Kınalı Hoca" lakabı takılmıştır. Bir süre Fatih Sultan Mehmet'e de öğretmenlik yapmıştır. Fatin'in saygı gösterdiği öğretmenler içinde bulunuyordu. Fatih'in gösterdiği bu yakın ilgiyi çekemeyen Sadrazam Mahmut Paşa, gözden düşürmeye çalışmıştır. Bir süre sonra Fatih Sulata tarafından görevinden uzaklaştırıldı. Bunun sebebi Mahmut Paşanın sözleri olmuştur.

Abdülkadiri Hamidi Bey, bu uzaklaştırma olayından sonra, Isparta'ya geldi. Burada öldü.

8.3.2.PROF. FEHMİ YAVUZ (Şehircilik)

1912 yılında Isparta'da doğdu. Öğrenimini burada yaptı. 1934 yılında Pertevniyal Lisesi'ni bitirdi. 1937'de Siyasi Bilgiler'i bitirdikten sonra çeşitli görevlerde bulundu. Almanca, İngilizce bilen Fehmi Yavuz, 1960 yılında Milli Eğitim bakanı oldu. Basılmış olan eserleri; Şehircilik Ders Kitabı, Ankara'nın İmarı ve Şehirciliğimiz, Köy idarelerimizin Maliyesi.

8.3.3.PROF. ŞERİF MEHMET BEY

Isparta'nın Eğirdir ilçesinde doğdu. Öğrenimini Eğirdir ve İstanbul'da yaptı. Galata, Şam, Halep, Mekke ve Mısır'da mahkeme başkanlığı ve öğretim üyeliği yaptı. Çok güzel Arapça bile Prof. Şerif Mehmet Bey, "Şerifi" takma adıyla şiirlerde yazmıştır. 1630 yılında öldü.

8.3.4.ALİ EFENDİ (Kınalızâde)

Isparta'dan yetişen büyük kişilerdendir. Aydın, bilime inanmış bir Osmanlı devri hukukçusu ve yazarıdır. Kınalızâde Ali Efendi, uzun süre Fatih Sultan Mehmet'e öğretmenlik ve danışmanlık yapmıştır. Abdülkadiri Hamidi Bey'in dedesidir.

Kınalızâde Ali Efendi çocukluğunu Isparta'da geçirdi. Öğrenim yaşına gelince İstanbul'a gönderildi. 1538'lerde öğrenimini tamamladı. Şam Mahkemesi'nin Kadılığı'nda bulundu. Çok değerli olan, "Ahlak Alai" adlı eserini burada yazdı. 35 yıla yakın Edirne, Bursa, İstanbul gibi büyük kentlerde din ve hukuk adamı yetiştiren "Görenekçi Okullarda" öğretim üyeliği yaptı.

Kınalızâde Ali Efendi 1547 yılında 63 yaşında I. Sulatan Selim ile Edirne'ye giderken yolda öldü.

8.3.5.SÜLEYMAN SAMİ BEY

1852 yılında Isparta'da doğdu. Öğrenimini Isparta'da gördü. 1870 yılında yazman (Tahrirat Katibi) 1895 yılında da Isparta Belediye Başkanı oldu. Kısa bir süre de Isparta Milletvekilliği görevini yaptı.

Uzun yıllar emek vererek yazdığı “Isparta Tarihi” Isparta için boşluğu doldurulamayan bir kayna kitaptır.

Süleyman Sami Beyin eserleri şunlardır;

Isparta Tarihi, 2 cilt daha basılmamıştır. Üç Devirde Gördüklerim, Isparta Halkına Beyanname, Şehir Mektupları.

Süleyman Sami Bey 1932 yılında Isparta’da öldü.

KAYNAKÇA

Aksu, Fehmi, **Isparta'da Halıcılık**, Ün Dergisi, 1936, sayı: 31, s.445-448.

Atalay, Besim, **Türk Halıcılığı ve Uşak Hahları**.

Gülcü, Mithat, **Gülcü İsmail Efendi**, Ün Dergisi, 1942, sayı: 103-105, s.1447-1448.

Işık, Hüsnü, **Isparta'da Gülcülük ve Gülyağcılık**.

Ezen, Selahattin, **Isparta Ağzının Fanatik Özellikleri**,. Ün Dergisi, 1948, sayı: 145,
s.1999.

Dilaçar, A., **Dil, Diller ve Dilcilik**, Türk Dil Kurumu Yayını.